

MAHKUMLAR NAZORATINI TASHKIL ETISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASHGA OID HUQUQIY NORMALARNI TAKOMILLASHTIRISH

Bekchanov Jumanazar Adamovich

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti, ijtimoiy-iqtisodiy
fanlar fakulteti, huquq kafedrası o‘qituvchisi*
bekchanovjumanazar@gmail.com

Annotatsiya; *Mazkur maqolada mahkumlar ustidan nazoratni tashkil etishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) qo‘llashning huquqiy asoslari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi. O‘zbekiston Respublikasida jazoni ijro etish tizimini modernizatsiya qilish jarayonida raqamli texnologiyalarni joriy etishning ahamiyati yoritilib, xorijiy davlatlar tajribasi o‘rganiladi.*

Shuningdek, mahkumlarning huquq va erkinliklarini ta‘minlagan holda ularni nazorat qilish samaradorligini oshirishga qaratilgan normativ-huquqiy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: *mahkumlar nazorati, axborot texnologiyalari, elektron monitoring, jazoni ijro etish tizimi, raqamli boshqaruv, inson huquqlari, huquqiy islohotlar, nazorat mexanizmi.*

Kirish

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan so‘nggi yillarda olib borilayotgan sud-huquq tizimini isloh qilish siyosatida jazoni ijro etish tizimini insonparvarlashtirish, mahkumlarni ijtimoiy hayotga qayta moslashtirish va nazorat jarayonlarini raqamlashtirish muhim yo‘nalishlardan biri sifatida belgilanmoqda.

“Raqamli O‘zbekiston -2030” strategiyasi, shuningdek, Jinoyat-ijroiya kodeksiga kiritilayotgan o‘zgartirishlar mahkumlar nazoratini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi. Shu bois ushbu sohadagi huquqiy normalarni takomillashtirish dolzarb ilmiy va amaliy masaladir.

Asosiy qism

1. Amaldagi huquqiy tartibga solish holati

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksida jazoni ijro etish muassasalari faoliyatining asosiy prinsiplari, shuningdek, mahkumlarni nazorat qilish tartibi belgilangan. Biroq, amaldagi huquqiy asoslarda axborot texnologiyalarini qo‘llash mexanizmlari yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

Hozirda quyidagi me‘yoriy hujjatlar ushbu sohani tartibga soladi:

- “Axborot texnologiyalari to‘g‘risida”gi Qonun (2019-yil 15-iyuldagi O‘RQ-561-son);

- “Jazoni ijro etish muassasalarida ichki tartib qoidalari to‘g‘risida”gi Nizom;
- O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi huzuridagi Jazoni ijro etish departamenti nizomi.

Shunga qaramay, elektron nazorat vositalari, onlayn kuzatuv tizimlari va raqamli ma’lumotlar bazalaridan foydalanish huquqiy jihatdan to‘liq mustahkamlanmagan. Bu esa mahkumlar ustidan nazorat samaradorligiga ham, ularning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilishga ham salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

2. Axborot texnologiyalarini joriy etishning ijobiy jihatlari

Axborot texnologiyalarini jazoni ijro etish tizimiga tatbiq etish quyidagi afzalliklarni beradi:

- Mahkumlarning joylashuvini elektron bilaguzuklar orqali doimiy nazorat qilish imkoniyati;
- Ma’lumotlar bazalari orqali nazorat ma’lumotlarini markazlashgan tarzda yuritish;
- Sun’iy intellekt asosida xavf darajasini baholash tizimini ishlab chiqish;
- Jazoni o‘tash jarayonida inson huquqlarining kafolatlanganligini ta’minlash;
- Davlat byudjeti xarajatlarini optimallashtirish va inson omilini kamaytirish.

3. Chet el tajribasi tahlili

Ko‘plab rivojlangan davlatlarda mahkumlar ustidan nazoratni raqamlashtirish allaqachon samarali yo‘lga qo‘yilgan.

- AQShda “Electronic Monitoring Program” orqali shartli ravishda ozod etilgan shaxslar maxsus GPS-bilaguzuk yordamida kuzatiladi.
- Buyuk Britaniyada “Offender Management System” nomli markazlashtirilgan platforma orqali mahkumlarning xatti-harakatlari va ijtimoiy rehabilitatsiya jarayoni kuzatib boriladi.
- Janubiy Koreyada esa “Smart Prison” loyihasi asosida sun’iy intellekt kameralar orqali mahkumlarning ruhiy holati va xatti-harakatini baholaydi.

Mazkur tajribalar O‘zbekiston uchun ham o‘mak bo‘lishi mumkin, biroq ularni milliy qonunchilik va inson huquqlari tamoyillariga moslashtirish lozim.

4. Huquqiy normalarni takomillashtirish bo‘yicha takliflar

1. Jinoyat-ijroiya kodeksiga qo‘shimcha kiritish:

“Mahkumlar ustidan elektron monitoringni amalga oshirish uchun axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish tartibi qonun bilan belgilanadi.”

2. “Mahkumlarni elektron nazorat qilish to‘g‘risida” maxsus qonun qabul qilish, unda quyidagilarni belgilash:

- elektron nazorat vositalarining turlari (GPS-bilaguzuk, kameralar, biometrik tizimlar);
- ma’lumotlarni saqlash va himoya qilish mexanizmlari;
- shaxsiy hayot daxlsizligi va inson huquqlarining kafolatlari;
- monitoring natijalaridan foydalanish tartibi.

3. **Raqamli ma'lumotlar bazasini yaratish:** barcha jazoni ijro etish muassasalarini yagona "Elektron penitensiar tizim" platformasiga ulash.

4. **Xodimlar malakasini oshirish:** jazoni ijro etish muassasalari xodimlari uchun AKT bo'yicha maxsus o'quv dasturlarini joriy etish.

Xulosa

Mahkumlar ustidan nazoratni axborot texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etish zamonaviy huquqiy davlatning muhim talabidir. Bunday yondashuv nafaqat nazorat samaradorligini oshiradi, balki mahkumlarning huquqlarini kafolatli himoya qilish, ularni jamiyatga qayta integratsiya qilish imkonini ham beradi. Shu sababli, mazkur yo'nalishda normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, xalqaro tajriba asosida yangi qonun hujjatlarini qabul qilish hamda AKT infratuzilmasini rivojlantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2025.
3. "Axborot texnologiyalari to'g'risida"gi Qonun. – O'RQ-561-son, 2019-yil 15-iyul.
4. "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun. – O'RQ-547-son, 2019-yil 2-iyul.
5. Rasulov A. Jazoni ijro etish tizimini raqamlashtirishning huquqiy asoslari. – "Huquq va taraqqiyot" jurnali, №2, 2022.
6. Jalilov D. Elektron nazorat tizimlarining jinoiy-ijroiya amaliyotdagi roli. – TDYuU ilmiy axborotnomasi, 2021.
7. U.S. Department of Justice. Electronic Monitoring of Offenders: Guidelines and Practices. – Washington D.C., 2020.
8. Ministry of Justice (UK). Offender Management Strategy. – London, 2019.